

บทที่ 2

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี-สมัยรัชกาลที่ 1

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อพ.ศ. 2310 นั้น ไทยสูญเสียนักปราชญ์ ศิลปิน กวี เป็นจำนวนมาก เนื่องจากพม่าได้กวาดต้อนผู้คนไปเป็นเชลย ณ ค่ายพม่าที่ตำบลโพธิ์สามต้น ตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่กวาดต้อนผู้คน คราวไทย และเก็บทรัพย์สินมีค่าไปเมืองพม่า¹ ในจำนวน ผู้คนที่ถูกจับเป็นเชลยนี้ย่อมจะมีนักปราชญ์ ศิลปิน กวีรวมอยู่ด้วย ทางด้านวัตถุ เช่นสถาปัตยกรรม อันสวยงามก็ถูกทำลายหลังจากเสียกรุง บ้านเมืองก็เกิดจลาจล มีหัวเมืองใหญ่ ๆ ตั้งตนเป็น เจ้าอยู่ 4 ชุมชุม²

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงปราบปรามชุมนุมต่าง ๆ สำเร็จ และทรงรวบรวมอาณาเขต ดังกล่าวกลับคืนได้ดั้งเดิม หลังจากบ้านเมืองกลับสู่ภาวะปกติ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรง ทำนุบำรุงบ้านเมืองหลายด้าน เช่นการแบ่งส่วนราชการเป็นจตุสดมภ์ การใช้พระราชกำหนด กฎหมายของเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยา ในการทำนุบำรุงพระศาสนา ทรงโปรดให้รวบรวมพระไตรปิฎก ที่ยังหลงเหลือจากการทำลายของพม่า นำมาคัดลอกรวมเป็นฉบับหลวง โปรดให้บูรณะพระอาราม หลายแห่ง ได้อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางมาจากเวียงจันทน์ เมื่อพ.ศ. 2322 ด้วย³

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังมีการสงครามกับพม่าอยู่ หลายครั้ง แต่เหตุการณ์ก็ได้คลี่คลายไปในด้านสงบสุขตามลำดับ พระบาทสมเด็จพระพุทธ-ยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี และทรงย้ายนครหลวง จากกรุงธนบุรีมาอยู่กรุงเทพฯ ทรงครองราชสมบัติอยู่เป็นเวลา 28 ปี ระหว่างที่ทรงครอบครอง บ้านเมืองอยู่นั้นมีการสู้รบกับพม่า 7 ครั้ง นอกจากนั้นยังมีการสงครามปราบปรามหัวเมือง ต่าง ๆ เช่นทวาย มลายู เชียงแสน เชียงใหม่ เชียงรุ่ง เชียงตุง และเวียงจันทน์ แต่คราวใดที่ ทรงพอมีโอกาสดั่งหนังสือ ก็ได้ทรงกระทำเสมอ แม้ระหว่างทางเวลาเสด็จออกไปรบกับพม่า กล่าวเป็นสำนวนได้ว่า เมื่อใดทรงวางอาวุธก็ทรงจับปากกา⁴

1. จันทรฉาย ภักคอธคม. ประวัติศาสตร์ไทย 1 (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พระนคร) 2519 หน้า 274

2. จันทรฉาย ภักคอธคม. เล่มเดียวกัน หน้า 266

3. สมพันธ์ เลขะพันธ์. วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พระนคร) 2510 หน้า 12

4. กุหลาบ มัลลิกะมาส. วรรณคดีไทย. (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พระนคร) 2519 หน้า 118

ประมวลเหตุผลและความจำเป็นในการฟื้นฟูวรรณกรรมสมัยกรุงธนบุรี

ในระหว่างที่เสียกรุงแก่พม่าเมื่อพ.ศ. 2310 นั้น วรรณคดีของเราทรุดโทรมลงเป็นอย่างยิ่ง เราต้องสูญเสียนั่งสี่อรรถคดีไปเป็นอันมากที่หายสูญไปเลยก็มี ที่ชำรุดเสียหายก็มีประการหนึ่ง วรรณคดีจะเจริญได้ก็ต้องอาศัยความสงบสุข และความเจริญของบ้านเมืองคู่กันไปด้วย เมื่อบ้านเมืองอยู่ในลักษณะบ้านแตกสาแหรกขาด และเป็นระยะกู้อิสรภาพก็เป็นธรรมดาที่วรรณคดีจะทรุดโทรมไปตามสภาพการณ์

แต่อย่างไรก็ตาม พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกู้อิสรภาพได้สำเร็จในปีที่เสียกรุงนั่นเอง การวรรณคดีของเรากลับตั้งตัวได้ใหม่ประกอบกับความสนพระทัยของพระเจ้ากรุงธนฯ จึงได้มีการเริ่มแต่งหนังสือขึ้นใหม่ ในระหว่างการฟื้นฟูและกู้เอกราชของเรา¹

หากจะพิจารณาแรงบันดาลใจและผลงานการเสริมสร้างวรรณกรรมของพระเจ้ากรุงธนบุรี และกวีสมัยกรุงธนบุรี อาจประมวลได้ดังนี้

1. พระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงสนพระทัยวิทยาการหลายด้าน ทรงใช้เวลาส่วนพระองค์ไปในทางสร้างสรรคศิลปวิทยาการสำหรับบ้านเมือง

2. ทรงต้องการที่จะรวบรวมวรรณกรรมเก่าที่เหลืออยู่ให้สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่สามารถจะทำได้

3. ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะบำรุงขวัญราษฎรที่เสียขวัญจากสงคราม ทรงสนับสนุนให้ฟื้นฟูการละคร เพื่อนำออกแสดงให้ประชาชนชม ดังนั้น การแต่งวรรณกรรมและการส่งเสริมการละครจึงเป็นกุศโลบายที่เหมาะสม สำหรับระยะเวลานั้น

4. ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจตามโบราณราชนิยม คือ พระมหากษัตริย์ต้องส่งเสริมการอักษรศาสตร์ และพระองค์ก็ทรงทำสำเร็จ แม้จะไม่ดีเด่น แต่ก็แสดงให้เห็นพระปรีชาสามารถทางด้านวรรณกรรม

5. พระเจ้ากรุงธนฯอาจทรงหวังให้วรรณกรรมเป็นสื่อเฝ้าคติธรรม ความคิด ความสามัคคี ความรักชาติไปสู่ประชาชนบทพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ตอนพระมงกุฎ เป็นตอนที่บ้านเมืองของพระรามยุ่งยากเพราะความหลงผิด และเมื่อทุกคนเข้าใจกันได้ ก็เกิดความสงบสุขทั่วกัน²

1. กุหลาบ มัลลิกะมาส. เล่มเดียวกัน หน้า 13

2. สมพันธ์ุ์ เลขะพันธ์ุ์. เล่มเดียวกัน หน้า 14-16

ประมวลเหตุผลและความจำเป็นในการฟื้นฟูวรรณกรรมสมัยรัชกาลที่ 1

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าสมัยเสียกรุง วรรณกรรมไทยสูญหายไปเสียมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงมีพระราชประสงค์ที่จะรวบรวมวรรณคดีที่สำคัญ และสูญหายไปมาแต่งใหม่อีกครั้ง และทรงสนับสนุนให้พระราชวงศ์ และนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งวรรณคดีใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น และพระองค์เองก็ทรงเข้าร่วมนิพนธ์วรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ด้วย “ในการฟื้นฟูวรรณคดีนี้โปรดให้ประมุขนักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งสงฆ์และฆราวาสให้ช่วยกันสังสรรค์วรรณคดีขึ้นใคร่ครวญหาไตร่ตรองทำทางนั้น การรวบรวมวรรณคดีที่มีมาแต่เดิมและแต่งขึ้นใหม่ ที่ประสบอุปสรรคมิใช่น้อย เพราะเรื่องราวเก่า ๆ ที่จำ ๆ กันมานั้น ต้องสืบถามเอาจากปากคำของบุคคลที่รู้ และของเรื่องเก่า ๆ ที่เป็นเล่มสมุดที่มีผู้เก็บรักษาไว้ แต่บุคคลบอกเล่า หรือรักษาต้นฉบับเดิม มักจะหวงแหนไม่ยอมให้คนอื่น ๆ รู้ และไม่ยอมให้หนังสือแก่ผู้ใด บางทีจึงต้องบังคับกันและให้สาบานว่าจะเล่าเรื่องตามจริง

วรรณคดีสมัยรัชกาลที่ 1 มีทั้งพระราชนิพนธ์ เรื่องที่มีพระบรมราชโองการให้กวีหรือนักปราชญ์นำไปแต่ง เรื่องที่กวีและนักปราชญ์คิดแต่งกันขึ้นเอง

วรรณคดีที่เรียกว่าพระราชนิพนธ์นั้นพระมหากษัตริย์มิได้ทรงเองทั้งหมดมีบางตอนที่ทรงเอง และบางตอนให้กวีหรือนักปราชญ์ราชบัณฑิตที่มีความสามารถช่วยกันนิพนธ์ และพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้ตรวจแก้ แต่ใครจะได้เป็นผู้แต่งตอนใดบ้างนั้น ไม่มีหลักฐานปรากฏ¹ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ก็บัญชาการฟื้นฟูวรรณกรรมสมัยกรุงธนบุรี-สมัยรัชกาลที่ 1

สมัยกรุงธนบุรีนั้นวรรณกรรมของเรากลับตั้งตัวได้ใหม่ ประกอบกับความสนพระทัยของพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงได้มีการเริ่มแต่งหนังสือขึ้นใหม่ นอกจากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะทรงพระราชนิพนธ์บทละครว่าเรื่องรามเกียรติ์แล้ว ยังมีกวีท่านอื่น ๆ อีกคือ

1. นายสวนมหาดเล็ก แต่งโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
2. พระยามหานุภาพ แต่งนิราศกวางตุ้ง และแต่งเรื่อง เพลงยาวว่าความร่วมกับกวีท่านอื่นในสมัยรัชกาลที่ 1 คือ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) จมื่นไวยวรนาถ และหลวงทรงพล

1. วิไลเลขา บุรณศิริ. คำบรรยายวิชาประวัติศาสตร์ไทย 2 (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, พระนคร) 2519 หน้า 54

3. พระยาราชสุภา พระภิกษุอิน

พระยาราชสุภาแต่งกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ร่วมกับภิกษุอิน โดยพระยาราชสุภาแต่งตอนต้น และภิกษุอินได้รับอาราธนาให้ช่วยแต่งเติม

4. หลวงสรวิชาติ (หน) เมื่อยังรับราชการอยู่กับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น ได้แต่งเรื่องลิลิตเพชรมงกุฎและอิเหนาคำฉันท์

หลวงสรวิชาติผู้นี้ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 โปรดให้เป็นที่พระยาพิพัฒน์โกษา และดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ในที่สุด ซึ่งจะได้กล่าวถึงงานของท่านโดยละเอียดต่อไป

ในสมัยรัชกาลที่ 1 นับได้ว่ามีการฟื้นฟูวรรณกรรมอย่างจริงจัง เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นกวีในราชสำนักท่านหนึ่งที่มีส่วนร่วมในการเรียบเรียงวรรณคดีที่สำคัญ 2 เรื่อง คือ สามก๊ก และราชาธิราช จากหลักฐานต่อไปนี้

สามก๊ก ดำเนินการแปลหนังสือสามก๊กเป็นภาษาไทย มีคำบอกเล่าสืบกันมาว่า เมื่อในรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระราชดำรัสสั่งให้แปลหนังสือพงศาวดารจีนเป็นภาษาไทย 2 เรื่องคือ ไช้ฮั่นเรื่อง 1 กับเรื่องสามก๊กเรื่อง 1 โปรดให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอกรมพระราชวังหลังทรงอำนวยการแปลเรื่องไช้ฮั่น และให้เจ้าพระยาพระคลัง (หน) อำนวยการแปลเรื่องสามก๊ก คำที่เล่ากันมาดังกล่าวนี้ไม่มีในจดหมายเหตุ แต่เมื่อพิเคราะห์ดู เห็นมีหลักฐานควรเชื่อได้ว่าเป็นความจริง¹

ราชาธิราช ศุภมัสสุ พระพุทธศักราช 2328 ปีมะเส็ง นักษัตริย์ สัปตศก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จออก ณ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ในท่ามกลางเสนาพยุพมาตย์ราชกระวี มนตรีมุขทั้งปวง เฝ้าฝ่าพระบาทบงกชมาศยุคลพร้อมกัน ประดุจดวงดาราล้อมพระจันทร์เทวบุตรบนนภากาศ จึงมีพระราชโองการมานพระบัณฑูรสีหนาทดำรัสเหนือกระหม่อมสั่งว่า เรื่องราวพระเจ้าราชาธิราช ซึ่งทำศึกกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เป็นมหายุทธสงคราม มีในพระราชพงศาวดารรามัญนั้น ที่แปลออกจากรามัญภาษาเป็นสยามภาษาถวายสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรฯ แปลกเปลี่ยนแปลงกันกับที่ได้ทรงฟังสังเกตไว้แต่ก่อน จึงทรงพระราชดำริดัดแปลงข้อความในเรื่องราชาธิราช ที่ยังขาดเหลือค้างเกินอยู่นั้นให้เรียบเรียงขึ้นเสียใหม่เป็นสยามภาษา ด้วยพระราชหฤทัยประสงค์จะให้เป็นที่ทานุหิต

1. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมทิพย์. ดำเนินเรื่องสามก๊ก (โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร พระนคร) 2471. หน้า 9-10

ประโยชน์แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้น้อยผู้ใหญ่ฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือน
จะได้สดับจำไว้เป็นคติบำรุงสติปัญญาไปข้างหน้า ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าพระยาพระคลังหนึ่ง
พระยาอินทรอัครราชหนึ่ง พระภริมรค์มีหนึ่ง พระศรีภุริปรีชาหนึ่ง ข้าทูลละอองธุลีพระบาท
พร้อมกันทั้งสี่นาย ขอรับพระราชทานพระบรมราชวโรกาส เรียบเรียงข้อความในเรื่องราชาธิราช
โดยกระแสนพระราชาบริหาร¹

1. เจ้าพระยาพระคลัง (หน). ราชาธิราช (โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, พระนคร) 2512. หน้า 1-2